

Još jedan nepoznati orguljaš zagrebačke prvostolne crkve

Kronološki red orguljaša zagrebačke prvostolne crkve nije još uvijek potpun i pokazuje na više mjesta izvjesnih praznina koje bi trebalo popuniti. Premda se činilo da je Ivančan¹⁾ iscrpio sva glavnija vrela odakle je bilo očekivati podataka, u golemom Arhivu zagrebačkog kaptola pronalaze se i dalje od vremena do vremena novi podaci, koji nas postupno ipak približuju cilju.

Posljednji orguljaš 16. stoljeća kojemu je Ivančan znao ime bio je Mihael Senffridus, a službovao je od 1594. (a možda već od 1592.) pa do 1598. Već iduće godine kod opcija tlaka kaže se da je »raniji organista«²⁾ dao ostavku i otišao.³⁾

U vrijeme kad je napustio službu, Senffridus je bio već na 17. mjestu u seniju kanonika, imajući iza sebe 11 kanonika.⁴⁾

Izgleda da je Senffridus bio iz Graza, jer nakon odlaska iz Zagreba zatečen je kako 1599. nastavlja svoju orguljašku djelatnost u Grazu na evangeličkoj crkvi.⁵⁾ No čini se da zagrebački kanonici već ubrzo nisu s njime bili zadovoljni, jer je poznato da su se još za njegova službovanja obraćali na razne strane i tražili novog orguljaša.⁶⁾

Nakon Senffridusa Ivančan nije uspio pronaći imena slijedeće dvojice orguljaša, premda je približno točno odredio vrijeme između 1599. i 1630., u kojem su razdoblju djelovali u Zagrebu. Po Ivančanu, prvi je orguljaš službovao od 1599. pa nekako do 1612., dok je drugi službovao od 1612. pa do koju godinu prije 1630.

Ime drugog orguljaša iznio sam nedavno u Svetoj Ceciliji, a bio je to Bernardo Monte.⁷⁾ Službovao je na Kaptolu kao katedralni orguljaš već od 1611. pa nekako do 1626. ili 1627., kada je prešao na Gradec (Grič), postao orguljašem župne crkve sv. Marka i ondje umro, po svojoj prilici, 1650.

Ime njegova predšasnika, dakle orguljaša koji je neposredno naslijedio Mihaela Senffridusa utvrdio sam nedavno, a zvao se je Andrija Flaunštajn. Njegovo ime bilo je doduše već i ranije poznato, a koliko znam prvi ga spominje I. K. Tkalčić⁸⁾, po njemu pak i neki kasniji autori. No Tkalčić ga spominje samo kao orguljara koji je popravljao 1599. katedralne orgulje i nipošto još ne sluti da je Flaunštajn zapravo katedralni organista kojega Ivančan uzalud traži.

Do sigurnog dokaza o profesiji Flaunštaina došao sam, kada mi je slučajem pod ruku došao, kako se čini, sve do sada nezapaženi sveščić računa stolne crkve. U njemu sam našao važan podatak u kojemu se Flaunštajn spominje izričito kao »organista Zagrabiensis«. Kao i u sličnom slučaju kod Bernarda Monte, tako i ovdje naziv »organista Zagrabiensis«⁹⁾ nedvojbeno označava Flaunštaina kao isključivo kaptolskog, a nipošto gradečkog

(gričkog) orguljaša. O tim se razlikama u Zagrebu u prošlosti vrlo pomno vodilo računa, što je za nas vrlo dragocjeno i ne može prevariti.

Zato i jest ova mala bilješka čvrst dokaz, na osnovi kojega možemo sa sigurnošću Andriju Flaunštaina uvrstiti u red katedralnih orguljaša, i to upravo na ono nepopunjeno mjesto u razdoblju između 1598. i 1611., kako je slično ranije Ivančan ustvrdio. Time mišljenje Zorana Hudovskog¹⁰⁾, po kojemu bi taj nepoznati orguljaš mogao biti Firentinac Hipolit Fiorini, o kojemu govori pismo franjevca Franje Bogdanića¹¹⁾, ne stoji i sada ga možemo u potpunosti odbaciti.

Kada sigurno znamo da je Flaunštajn bio katedralni orguljaš, a ne više samo orguljar, valja još jednom potanje razmotriti onaj od ranije poznati dokument, kao i sve koji su nakon ovoga nađeni. Na taj način želimo zaokružiti sliku o njegovu radu na popravku katedralnih orgulja g. 1599.

Najstariji i već od ranije poznati spis¹²⁾ zapravo je predavka koju je Flaunštajn uputio biskupu i kaptolu. Već adresa kao i glava pisma (naslov) jasno ukazuju da potpisnik stoji u nekom radnom odnosu prema biskupu i kaptolu kao svojim poslodavcima. Flaunštajn oslovljava biskupa (Reverendissimus in Christo Praesul) i kanonike (Reverendi nobiles magnifici nec non doctissimi viri) kao svoje gospodare i poštovane pokrovitelje (Domini ac Mecenati mihi observantissimi, ili na drugom mjestu: gratiosi). Ovakvi izrazi položnosti i poštovanja posve su u duhu vremena.

U predstavci Flaunštajn ponajprije izlaže kako je zatekao orgulje u lošem stanju, razglashene (raštimane) i potpuno razvaljene (dissona et totaliter destructa), jer je orguljar (artifex) koji je onomadno došao da popravi orgulje ne samo kaptol prevario, već je orgulje, ranije dobre, ostavio u mnogo lošijem stanju nego ih je zatekao i na kraju naprosto pobjegao a da se nije ni oprostio.¹³⁾ Flaunštajn dalje izjavljuje kako se dobro razumije u orguljarski posao i da mu je vješt.¹⁴⁾ Štoviše, s izvjesnim ponosom i samosvijesti ne ustručava se kazati kako drži da bez hvastanja može o sebi reći, da se u taj posao bolje razumije od mnogih koji misle da ga znadu i umiju, što će uostalom kaptolu već biti poznato. Predlaže stoga da mu kaptol povjeri potpuni popravak orgulja i da u tom smislu s njim učini ugovor, što bi trebalo da bude u što skorije vrijeme, jer mora još u Zagreb dopremiti svoj alat. Započeo bi raditi već sada, u skorašnje korizmeno vrijeme kada se malo svira na orguljama, pa bi do Uskrsa popravio možda ne više od 3 do 4 registara, a ostalo kasnije. Ne traži nikakve plaće prije nego završi cijeli posao, osim onoga što mu baš nužno za popravak bude trebalo. Bude li se pak na kraju

pokazalo da svoj posao nije dobro i točno uradio, on se obavezuje da će kaptolu nadoknaditi sve izdatke koje ovaj zbog popravka imao.

Sama predstava nije datirana, ali prema bilježi na poleđini možemo zaključiti da je napisana možda krajem siječnja 1599., jer bilješka kanonika lektora s poleđine spisa kazuje da su se kanonici »dan prije nedjelje sedamdesetnice« (sabbatho proximo ante Dominicam septuagesimae tj. 6. veljače) u dostatnom broju sastali u sakristiji stolne crkve,¹³) razmotrili i prihvatili Flaunštainovu ponudu i odlučili povjeriti mu posao. U tu će svrhu predstavnici kaptola s njime učiniti pismenu pogodbu, dati mu sve potrebno za popravak, dok orguljaš može dopremiti svoj alat i učiniti sve kako je u predstavi iznio.

Čini se da se nažalost nije sačuvao navedeni ugovor, koji je prema gornjem zaključku kaptol preko svojih predstavnika doskora sklopio s Flaunštainom, a koji je svakako postojao, jer se u jednom drugom dopisu opetovano spominje. Ovaj gubitak treba požaliti jer je po svoj prilici sadržavao važnih podataka po kojima bismo bar nešto sa sigurnošću mogli zaključiti o ustrojstvu najstarijih katedralnih orgulja, koje su propale u požaru katedrale 1624., a da o njima nemamo upravo nikakav pouzdaniji podatak osim onih posve općenitih.

Flaunštain se doskora dao na posao i jamačno je do Uskrsa (koji je one godine padao 11. travnja) osposobio dio orgulja kako je obećao.

No Flaunštain se dobrobrano prevario u procjeni posla, pa se ovaj tek naknadno pokazao daleko težim nego se to u početku činilo, radi čega se zavukao sve do kraja rujna. Našao sam naime računsku bilješku od 2. listopada, iz koje je vidljivo da mu je isplaćeno 200 ugarskih forinti za p o t p u n o d o v r š e n i p o s a o o k o p o p r a v k a o r g u l j a .¹⁴) Po toj bilježi saznajemo ono što je bilo sadržano u izgubljenoj pogodbi, da je Flaunštain naime imao za svoj posao na popravku orgulja dobiti 200 ugarskih forinti.

O Flaunštainovim teškoćama iscrpnije govori do sada nepoznata njegova molba (također bez datuma) koju je uputio kaptolu, a koju je napisao vjerojatno negdje krajem rujna, svakako pošto je dovršio popravak. Sam Flaunštain ovaju put je na poleđini spisa napisao »Supplex libellus« tj. molba.¹⁵)

U molbi Flaunštain spominje kako je u mjesecu veljači započeo s popravkom orgulja i kako je u posao uložio velikih napora, pa i vlastitih novčanih sredstava, i konačno djelo sretno priveo kraju. Sada ništa žudnije ne želi već da kanonici dovedu amo stručnjake (aliquos artis huius expertos) koji bi mogli netom dovršeni posao prosuditi. I sam priznaje, da je bio ranije znao da su orgulje tako oštećene i da će iziskivati toliko napora, nebi se bio podnipošto prihvatio posla po učinjenoj pogodbi. Jer u toku popravka je imao toliko nepredviđenih troškova, te ako se sve skupa zbroji, njemu neće od svega što ima dobiti preostati više od 5 rajnskih i 15 ugarskih forinti. Stoga kanonike usrdno moli neku naknadu mimo ugovora, uzme li se u obzir koliko je neiskazanih muka, duševnih i tjelesnih, mučen brigom danju i noću pretrpio. Pristanu li na naknadu, on se obavezuje da će dok živi svaku štetu ili kvar koji bi nastao na orguljama sam popraviti.

Kanonici su doista Flaunštainu naknadno dodijelili 30 forinti, ali tek 20. prosinca.¹⁶) Nema sumnje da su oprezni kanonici doista najprije pozvali stručnjake da čuju njihovo mišljenje je li posao zaista dobro učinjen i vrijedi li naknadne nagrade. Sud vještaka svakako je ispaao u korist Flaunštaina, kome je nato odobrena dodatna nagrada i isplaćena još prije Božića.

Otada pa sve do 1621. nije više bilo većeg popravka na orguljama, što govori u prilog vrsnoće Flaunštainova posla. Tek tada nalazimo po prvi puta u Zagrebu spomen Grguru Štruklu koji je došao da popravi orgulje i koji je kasnije postao katedralni orguljaš iza Bernarda Monte, i koji je djelovao u Zagrebu i kao orguljar.¹⁷)

Da pokušamo sada odgovoriti na zanimljivo pitanje zašto se Flaunštain tako teško namučio oko popravka orgulja.

Orgulje na kojima radi Flaunštain još su uvijek one najstarije katedralne orgulje biskupa Osvalda (1466-1499), nabavljene negdje u drugoj polovini 15. stoljeća. U to se vrijeme grade orgulje po principu gotičkih orgulja koje počivaju još pretežno na tzv. »blockwerku«.¹⁸) To će reći da još nema samostalnih registara u kasnijem smislu, koji bi se mogli samostalno uključivati i isključivati, već je svaki ton sastavljen kao složenica, poput jedne goleme miksture (otuda pojam »bloka«), kod čega se primjenjuje često mnogostruko udvostručavanje pojedinih, a osobito viših članova alikvota. Ovo progresivno povećavanje broja svirala u svakom alikvotnom »katu« izgleda npr. ovako: temeljni je ton 16, drugi član ima 2, treći 4, četvrti također 4, peti 6, šesti 7, sedmi 8, osmi 10 svirala, što ukupno čini na jednom tonu 39 svirala! Ovaj je primjer uzet prema rekonstrukciji iz orgulja u Halberstadtu (1361.)¹⁹)

Sada si svatko lako može predočiti koliko je muke stajalo stare orguljare da naštimaju samo jedan jedini ton (ako se je takav kompleksni ton uopće ikako mogao »čisto« naštimati u našem današnjem smislu). A uzeti treba još u obzir da su takvi stari instrumenti bili vrlo nespretno građeni, da je neobično teško bilo popravljavanje propusnih mjesta, da je uvijek bilo teškoća s propulzijom zraka, itd. A svemu tome još su mnogo pripomogle naknadne pregradnje i dodaci, koji su pripomagali da se zamrsi još više raniji već ionako teški ustroj.

Zagrebačke orgulje doživjele su preinače u dva maha: 1505. povećavao se po prvi puta broj registara (kupuje se 3 centa kositra za izradu svirala), a 1517. čini se da je pridodano još par registara »modernog« tipa. Zato one više i nisu bile posve izvorno gotičke, ali možda baš radi ovih pregradnja i dogradnja znatno kompliciranije i neugodnije za popravak. Jer, iako su se modernizirale, nisu ni tada posve uklonjeni stari »blokovi«, već bi se u početku obično izdvajali i sabijali u samostalni registar oni najdublji nizovi, recimo Principal 16', 8', 4', dok bi sav ostali dio »bloka« ostajao i nadalje jedna mnogostruka mikstura (tzv. »hintersatz«), koja se nije dala nikakvim mehaničkim pomagalima (povlakama) razdvajati poput samostalnih manjih mikstura ili registara alikvota.

Kada si predočimo prašumu svirala i sviralica ovakvih srednjovjekovnih orgulja, pa ako si kušamo predočiti kako je mučno i nespretno bilo popravljavanje takvog instrumenta, razumjet ćemo do-

nekle i onoga orguljara koji je bio prije Flaunštaina započeo »popravlјati« orgulje i tako se zapleo u teškoće da je najposlije naprosto pobjegao, i ne oprostivši se s kanonicima, i ostavio orgulje potpuno razvaljene i pokvarene. Zaista, dobar je majstor svoga zanata morao biti orguljar koji se usudio prići velikom popravku takvih orgulja.

Iz svega što sam iznio vidi se da je Flaunštajn bio ne samo orguljaš stolne crkve, već i vješt orguljar. Ovakva profesionalna dvojnost, sada po prvi puta zapažena u prošlosti Zagreba, zapravo nije ništa neobično za stare praktičare. Potreba za profesionalnim samoodržanjem naprosto je nagonila stare orguljaše da se potkuju koliko-toliko i u orguljarskom umjeću. Ta o funkcioniranju orgulja ovisio je i njegov kruh. A orguljara je bilo u svako doba znatno manje od ostalih zanatlija, bili su čak u staro doba neobično rijetki, jer nije bilo za njih u njihovim sjedištima dovoljno posla. Stoga ih je valjalo tražiti često u velikoj udaljenosti i iz daleka dovesti da poprave orgulje, što je bilo skopčano s velikim teškoćama i troškovima. Zato je svaki praktični orguljaš morao nešto znati i o ustrojstvu svog instrumenta, kako bi sam mogao otklanjati manje kvarove, a ti su — kako znamo — česti i skoro neizbježni još i danas.

Pozitivno znamo da ni u Zagrebu nije bilo ni pošto drugačije i da su i zagrebački orguljaši morali do izvjesne mjere znati sami obavljati manje popravke. Ovo dokazuje jedan, koliko mi je znano također do sada još nepoznat, dokument kaptolskog Arhiva, koji sadrži razne formule prisega za sve kaptolske namještenike, pa tako i za orguljaše. Spis potječe iz 1688. godine, što naravno nipošto ne znači da slične prisege nisu orguljaši već mnogo ranije polagali. Među ostalim što orguljaš po toj formuli prisježe, izjavljuje da će svoju službu revno i neumorno vršiti, kao i da će manje kvarove na orguljama otklanjati ili nastojati poboljšati.¹⁶ Među pojedincima od vremena do vremena bilo je i takvih koji su u potpunosti izučili i orguljarski zanat i bili u stanju graditi dobre orgulje. Takav je bio već spomenuti Grgur Štrukel.

Andrija Flaunštajn svakako je zanimljiva ličnost. Njegov vrlo lijep i čitak rukopis odaje da je bio dobro školovan i inteligentan čovjek. On vlada prilično dobro latinskim jezikom i korespondira na tom jeziku, po čemu se može zaključiti da je izučio gimnaziju u nekoj naprednijoj sredini nego li je bila sredina tadašnjeg Zagreba (dobiva isusovačku gimnaziju tek 1607.).

Flaunštajn je samosvjestan, siguran u sebe i ponosit, čovjek koji zna svoju vrijednost i svoje znanje. On je ne samo dobro obrazovan kao glazbenik, što se također naslućuje iz njegovih riječi, već se i dobro razumije u orguljarski posao. Da to nije samo puko hvastanje dokazuje njegova molba, da kanonici pozovu u Zagreb iskusne stručnjake koji će moći obaviti kolaudaciju i prosuditi vrijednost njegova posla. Nagrada koju je na kraju dobio svjedoči da je zaista govorio istinu.

Zato je prava šteta što ništa nije poznato o njegovu djelovanju u Zagrebu kroz punih 13 godina, koliko je tu boravio. Također je šteta što ne znamo odakle je zapravo došao i gdje je stekao svoju nobrazbu. Naslućujemo da to nije moglo biti daleko od Hrvatske, budući da je svoje orguljarske alate mogao u svega nekoliko dana donijeti. Možda je bio iz Graza?

Ono što pozitivno o njemu znamo jest samo da je bio orguljaš katedrale i nasljednik Mihaela Senffridusa, da je službovao od 1598. do 1611., kada ga smjenjuje Bernardo Monte. Vjerojatno je u Zagrebu i umro, no ne znamo kada.

BILJESKE

1. Ivančan Lj., Organiste prvostolne crkve zagrebačke. Sveta Cecilija god. XIV (1920), br. 2—5
2. Isti, nav. dj., str. 89.
3. Seniji su popisi kanonika po starosti staža u kaptolu. Orguljaša katedrale tretiralo se u svemu poput kanonika, pa je imao skoro posve ista prava kao i oni, što se odnosilo i na uživanje predija (imanja) umjesto druge plaće.
4. Federhofer H., Die Musikpflege an der evangelischen Stiftkirche in Graz (1570—1599). Jahrbuch der Gesellschaft für die Geschichte des Protestantismus in Oesterreich, br. 68/69 Graz 1953. — usp. Hudovsky Z., Razvoj muzičke kulture u Zagrebu od XI do konca XVII stoljeća. Rad JAZU kn. 351, str. 34.
5. Laszowski E., Pismo fra Franje Bogdanića iz Zadra. Sv. Cecilija god. XXXI (1937), str. 57.
6. Saban L., Zagrebački orguljaš Bernardo Monte i glazbeni život Gradače prve polovine XVII stoljeća. Sv. Cecilija god. XL (1970), br. 3 i 4. Premda je ispravak uslijedio u br. 1 (1971), ipak želim i ovdje upozoriti da je u oba navedena broja u naslovu pogrešno štampano »druge polovine« a ima glasiti »prve polovine«.
7. Tkalčić I. K., Prvostolna crkva zagrebačka. Zagreb 1885, str. 102 i dalje.
8. Hudovsky Z., nav. dj. u Radu JAZU knj. 351, str. 34.
9. Laszowski E., nav. dj.
10. Acta capituli antiqua (dalje ACA) fasc. 105 br. 29.
11. (...) Qualiter nuperim artifex, qui Organa reficienda conduxerat, Ven. Capitulum non modo deceperit, sed et opus antea bonum in deteriori statu reliquerit, ac tandem insalutato hospite descesserit (...)
12. (...) aequae hac in arte atque in praxi instructus et versatus sim.
13. Sakristija stolne crkve bila je u davnini služila za razne važne svrhe: u njoj se pohranjuju i čuvaju dragocjenosti, knjige i arhivi, u njoj se kanonici sastaju na vijećanja i sjednice, u njoj vrše sve važne notarijalne poslove, izdaju isprave, zaključuju pogodbe itd.
14. ACA fasc. 101 br. 54. Bilješka glasi: »1599, 2 Octobris Andree Flaunstain Organistae Zagrabienis pro refectione organi totique jam facta, iuxta conventionem ejusdem cum Dominis Capitularibus, iussu eorundem de praedicta pecunia dedi Hung. fl. 200« (zagrebačkom orguljašu Andriji Flaunštajnu za dovršeni popravak orgulja prema njegovoj pogodbi s kaptolskom gospodom i po njihovoj zapovijedi od navedenog novca dadoh ug. for. 200).
15. Spis u Acta ecclesiae Metropolitanae fasc. 15 br. 57. Spis je u vrlo oštećenom stanju (iako restauriran), mjestimice rupičast i vrlo teško čitljiv. Pronašao ga je, dešifrirao i ustupio mi ga najspremnije na naučnu upotrebu arhivar kaptolskog arhiva Metod Hrg, na čemu mu naročita hvala.
16. »(15)99, 20 Decembris Eidem Organistae iussu Dominorum dedi fl. 30 quos ei ex gratia donum dederunt« (dodah istomu orguljašu po nalogu gospode (kanonika) 30 forinti, koje su mu milostivo darovali).
17. usp. Saban L., nav. dj. bilj. 10 str. 73
18. Quoika R., Vom Blockwerk zur Registerorgel. Kassel 1966
19. Quoika, nav. dj. str. 74
20. ACA fasc. 88 br. 45. Na rukopisnom sveščiću piše »Formulae variae iuramentorum pro Capitulo Zagrabienis 1688«, a sastavljen je za biskupa Aleksandra Mikulića. U zakletvi orguljaša među ostalim kaže se: »(...) Officio meo circa Organum diligenter et assidue satisfacere conebor. Cuius etiam defectus minores corrigere et meliorare studebo (...).«